

RECENSIONES

- A. Erens, O. Praem., *Tongerloo en 's Hertogenbosch. De dotatie der nieuwe bisdommen in Brabant. 1559-1596*. Dissertatie tot het verwerven van den titel van Doctor in Zede- en Geschiedkundige Wetenschappen. Tongerloo, Drukkerij der Abdij, 1925. (*Vlaamsch Historisch Boekenfonds*. N° 2.).

Het was een gelukkige gedachte, voor een archivaris der abdij Tongerloo, het vraagstuk van de oprichting en de dotatie der nieuwe bisdommen in de Nederlanden grondig in te studeeren. Bij den overvloed van publicaties over de geschiedenis der nederlandsche beroerten was dit vraagstuk, van overwegend belang nochtans voor de politieke en godsdienstige ontwikkeling van ons volk, tot hiertoe nog niet behandeld: de dissertatie van Dr Erens vult die leemte aan, en dat op een manier die de moeilijksten zal bevredigen. Bij het verwerken der uitgebreide literatuur, voegt hij een diepgaande kennis van de archieven en brengt aldus vele nieuwe feiten en ook nieuwe aspecten van reeds gekende feiten voor den dag.

Het boek geeft eigenlijk meer dan de titel belooft: niet alleen het verzet der brabantische abdijen tegen hunne inlijving bij de nieuwe bisdommen en bizonder de strijd van Tongerloo tegen 's Hertogenbosch worden behandeld, maar het eerste deel geeft ons ook een uitvoerige geschiedenis van de oprichting der nieuwe bisdommen.

Philips II begeerig om de ketterij doelmatig tegen te werken en ook met het doel om de jurisdictie van vreemde bisschoppen over zijn eigen landen uit te schakelen, legde aan paus Paulus IV een plan voor tot reorganisatie der bestaande bisdommen in de Nederlanden. Sonnius werd als zaakgelastigde naar Rome gestuurd om (instructie van 8 Maart 1558) de oprichting te vragen van veertien nieuwe bisdommen, met drie aartsbisdommen (Utrecht, Mechelen, Kamerijk) en een primate te Mechelen. In strenge geheimhou-

ding voorbereid en onderhandeld, was de zaak een jaar later klaar : in de Consistorie-vergadering van 12 Mei 1559 werd de nieuwe bisdommenorganisatie afgekondigd door de Bulle *Super Universas* en de uitvoering ervan, bij breve van 10 Juli, aan een speciale commissie toevertrouwd. Deze zou een behoorlijke studie maken van de omschrijving der nieuwe bisdommen en de practische verdeeling der te innen sommen voor hun dotatie. Dit zou inderdaad de groote moeilijkheid worden. Voor Noord-Nederland zou men de goederen van enkele kloosters overbrengen op de Kathedrale Kerk en de kloosterlingen bij het kapittel inlijven als eerste kanunnikken. Voor Brabant echter, waar de discipline niet zoo erg was vervallen en de prelaten een grooten invloed hadden, zou de dotatie proportioneel genomen worden op de tienden, goederen en inkomsten der kerkelijke beneficiën. Zoo had de paus in algemeene lijnen vastgesteld. Bij de uitwerking echter van dit plan, werd de zaak in een anderen zin opgelost : het oud misbruik der *commende* werd terug in het leven geroepen. Bij ieder der brabantische bisdommen wordt een abdij verbonden, zoodat de bisschop abt wordt van het klooster. Hiertegen kwamen echter de abdijen krachtig op. Reeds vroeger hadden zij met succes den strijd aangeboden tegen de commende : thans sloten zij zich aan bij den wederstand van den adel tegen de regeering en trachtten het gevaarlijk plan van de baan te ruimen. Een eerste smeekbede aan Margaretha, de landvoogdes, was zonder gevolg gebleven : een deputatie, einde 1561 naar Philips zelf gestuurd, bleef evenzeer zonder gevolg. Tot een reis naar Rome zelf kwam het niet, maar tegenover de consultatie ter Leuvensche Hoogeschool wisten de abdijen het advies te stellen van die van Parijs, Bologna en Keulen. Dit alles zonder gevolg. Intusschen bleef te Rome het opstellen en verzenden der bullen aansleuren. De abten, begrijpend dat zij, niettegenstaande den algemeenen wederstand, niet aan de commende zouden ontsnappen dan ten koste van groote toegevingen van hunnen kant, deden aan de regeering een bemiddelingsvoorstel tot betaling van een deel der bisschoppelijke bezoldiging. Na moeilijke onderhandelingen kwam het concordaat van 30 Juli 1564 tusschen regeering en abdijen tot stand : de koning zou de incorporaties doen verbreken en aan de abdijen een zekere vrijheid in hun abtskeuze laten op voorwaarde van het betalen eener jaarlijksche som van 8.000 gulden aan de bisdommen van Brabant. Ware Philips oprecht geweest, de vrede was hersteld en de zaak opgelost. Maar ook hier weer was de vorst in tegenspraak met zichzelf. Te Rome deed hij de zaak der abdijen, die een gezant hadden

gestuurd om alles te regelen, door zijn eigen afgezant dwarsboomen, en terwijl de hertog van Alva nog aanbevelingsbrieven voor de abdijen meegaf, bereidde Philips met Pius IV, de toepassing van de commende-dotatie voor. Bij motu proprio van 11 Juli 1569 werd Alva met de uitvoering ervan gelast.

Schijnbaar kalm en rustig onderwierpen zich de abdijen : de krachtige wederstand scheen geknakt. Sonnius werd zonder moeilijkheden te Tongerlo aangesteld. Naar aanleiding hiervan schetst de Schrijver ons in het eerste kapittel van dit tweede deel zijner dissertatie, het aandeel der abdijs in den strijd tegen de uitvoering van het dotatie-voorstel der nieuwe bisdommen. Van den beginne af stond Tongerlo aan het hoofd der oppositie ; bij de onderhandelingen met de regeering en de verschillende gezantschappen heeft de abdijs de leiding. Geen wonder ook dan dat, alhoewel schijnbaar gelaten, de abdijs aanstonds het verzet tegen haar commende-abt organiseert : eerst lijdelijk, dan oproerig tot het uiterste toe. Eerst en vooral zorgde de abdijs er voor dat Metsius, bisschop van 's Hertogenbosch, geen onbeperkte macht kreeg over de bezittingen van Tongerlo : een overeenkomst nopens het beheer der abdijs moest door hem onderteekend. Geen gelegenheid werd trouwens verwaarloosd om de incorporatie te doen verbreken : toen Requesens' zwakheid overal den nationalen wederstand liet organiseren, werden nieuwe pogingen aangewend, maar vruchteloos. Een gezantschap naar Rome, een smeekschrift aan Requesens en een reis naar Madrid bleven zonder resultaat. Na den dood van Requesens werd de toestand meer gespannen. De abten gaan mee met de Staten Generaal in den strijd tegen don Juan ; de zaak van Tongerlo wordt door de Staten gunstig opgelost en Veltacker aangesteld als abt. Bij de steeds scherper wordende tegenstelling tusschen Katholieken en gereformeerden is Veltacker echter verplicht stelling te nemen : op het laatste oogenblik verzoent hij zich met Philips II. Tongerlo keert terug onder 's Hertogenbosch en Veltacker wordt eenvoudig *administrator* der abdijs. Hij had echter den moed niet opgegeven en weer was hij aan den arbeid tot ontvoogding van Tongerlo toen de dood hem verraste (1583). Weinig verkwikkend waren voor hem die laatste jaren van strijd geweest : in de abdijs zelf had zich een oppositie-partij gevormd ten voordeele van Metsius. De krachtige houding van Veltacker en het weinig lofwaardig gedrag zijner tegenstanders wisten echter die beweging den kop in te drukken. Het was ook in die dagen dat het ingewikkelde rechtsgeding over de successie van Metsius († 1580) de aandacht kwam vestigen op de

moeilijkheden die het bestaande stelsel voor de abdij meebracht en het gevaar aantoonde waarin een dergelijke toestand Tongerlooo moest brengen. De nieuwe bisschop van 's Hertogenbosch, Crabbeels, begreep dit ook en steunde de beweging. Na enkele onderhandelingen en groote toegevingen der abdij werd eindelijk het scheidingscontract geteekend en door paus, koning en bisschop bekrachtigd (1590). Thans stond Tongerlooo weer vrij : onder de leiding van een abt, gekozen uit eigen midden, onafhankelijk, zou het *celeberrimum totius Taxandriae cœnobium* hoopvol de toekomst ingaan.

Aldus het werk van Dr Erens. Het vestigt terecht de aandacht op een tot hiertoe al te verwaarloosd aspect van de nederlandsche beroerten en draagt veel bij tot juister waardeering van feiten en personen. Het is vlot en keurig geschreven : bij de soliede eruditie en den streng wetenschappelijken vorm, leest het aangenaam en vol belangstelling. Wij vinden het echter spijtig dat Schrijver, die blijkbaar zijn stof goed bezit, en de periode die hij behandelt, grondig kent, niet meer nog zijn onderwerp in het kader van de algemeene geschiedenis heeft gesteld. Wij vragen ons soms af hoe het ging met andere bisdommen en abdijen, om beter het standpunt van de brabantische abten, en bijzonder van Tongerlooo te kunnen beoordeelen. Dat zou aan Schrijver ook een zekere overschatting van het belang van zijn onderwerp hebben gespaard. Wij zijn het ten volle eens met hem (bl. 358) dat dit vraagstuk doorgaans niet de aandacht heeft gekregen die het verdiende, maar wij kunnen toch niet aannemen dat in 1562 " heel het verzet-manoeuvre der grooten draait rond de zaak der bisdommen en der incorporaties " (bl. 106). Laten wij ook nog de aandacht vestigen op enkele onnauwkeurigheden die in den tekst zijn ingeslopen. Bl. 19 wordt gezegd dat het verslag der commissie onderteekend was op 5 *October*, waarop volgt : nu werd echter Z. Heiligheid tamelijk gevaarlijk ziek. Op 10 *September* was er beternis in zijnen toestand... " Bl. 7 wordt in de instructie aan Sonnius Kamerijk aangeduid als metropool over Atrecht, terwijl volgens bl. 13 en 22 Philips II het tegenovergestelde zou gewenscht hebben. In 1559 reeds spreken van de " los van Spanje "-gedachte die veld wint, schijnt ons een anachronisme (bl. 52). Op bl. 57 en 64 wordt over den tegenstand der vreemde bisschoppen tweemaal hetzelfde gezegd, met ongeveer dezelfde referentie, maar zonder onderlinge verwijzing. Bl. 68 verwerpt Schrijver in nota wat hij in den tekst naar een slechte referentie van Rachfahl inlascht. Op bl. 82 wordt verondersteld dat de consultatie van Jan Ramus waarschijnlijk door de regeering werd uitgelokt ; in den korten inhoud

echter, bl. 379 wordt de zaak voorgesteld alsof Ramus door de abdijen is geraadpleegd. De nota 3, bl. 297 over de *pars congrua* behoorde eerder op bl. 289 waar reeds spraak is van dit gebruik. — Men kan zich ook afvragen of de schrijver niet beter zou gedaan hebben hier en daar wat te snoeien en uiteenzettingen, wel belangrijk op zichzelf, maar van weinig belang voor het geheel, te laten wegvallen. Zoo bl. 72 de détails over de reis naar Spanje, bl. 165 de laatste levensdagen van Arnold Streysters, bl. 261 de uitvoerige uiteenzetting der omstandigheden waarin de abten van St-Michiels en St-Bernards werden aangehouden. Zoo ook misschien voor de op zich zelve hoogst belangrijke consultaties der hoogeschoolen, waarvan de ontleding hier van bl. 83 tot 95 beslaat. Men kan zich ook afvragen of het gewenscht is steeds het afschrift in nota aan te geven van bekende stukken die volgens het origineele of zeer bekende andere afschriften werden gepubliceerd. Het register is ook onvolledig. B. v. onder Metsius vinden wij enkel aangegeven de bl. 199 en passim van 293 tot 353. Die naam komt echter nog elders voor, zoo bl. 205, 207, 209 enz...

Dat wij bleven stilstaan bij deze kleinigheden weze den schrijver een bewijs van de aandacht en de belangstelling waarmede wij zijn werk hebben bestudeerd : alleen daar waar over de algemeene lijnen en de algemeene uitwerking niets te zeggen valt mag men zich de luxe toestaan te vitten over détails. Het werk van Dr Erens is een uiterst belangrijke en zeer waardevolle bijdrage voor de politieke en godsdienstige geschiedenis van den opstand der Nederlanden tegen Spanje.

H. J. ELIAS

* * *

Werner Köhler, *Rothenburg und das Taubertal*. (Mit 190 neuen Bildern). *Der Fränkischen Fahrten*. 1. Band. — *Der Deutschen Fahrten*. 3. Band. Berlin, Franz Schneider Verlag.

In seinem Vorwort ladet uns der Verfasser zu einer Wanderfahrt durch das Taubertal ein. Sie beginnt in Wertheim an der Mündung der Tauber in den Main, erreicht in Rothenburg ihren Höhepunkt und endigt an der Tauberquelle. Es ist ein überaus fesselndes Buch für jeden Freund landschaftlicher Reize und kulturgeschichtlicher Darstellung. Die trefflich ausgeführten Abbildungen der architektonischen Schönheiten dieser idyllischen, mittelalterlichen Städtchen und Burgen, sowie einige reizende Wiedergaben der Plastik und Kleinkunst lassen uns einen tiefen Blick tun in die